

Ära till apuset

Djurvännerna har fått stå ut med mordiska schimpanser. Nu kan de trösta sig med sexglada bonoboer. Våra närmaste släktingar i djurvärlden har också blivit förebilder för en amerikansk sekt.

TEXT: SVANTE FOLIN

När biskopinnan av Worcester fick höra talas om Darwins kätterska teorier utbrast hon: "Descended from the monkeys! My dear, let us hope it is not true. But if it is, let us pray that it will not become generally known." Kardinal Wiseman var lika upprörd: "Det är vämjeligt att tänka sig att vår nobla natur inte skulle vara annat än en fulländning av apans elakhet." Den västerländska inställningen till apor har varit synnerligen antipatisk. De har betraktats som vederstyggligt fula, obscenskt liderliga och kriminellt enfaldiga – kort sagt som groteska karikatyrer av skapelsens krona. Kyrkofäderna kallade Djävulen för Simia Dei – Guds apa.

Genant vida kunskapsluckor

Våra kunskaper om primaterna var länge en blandning av det fragmentariska och det fantastiska. Bergsgorillan "upptäcktes" 1903 och dvärgschimpansen eller bonobon blev vetenskapligt beskriven först 1929 med utgångspunkt i ett skelett i ett belgiskt museum. Systematiska och långsiktiga studier av vilda primater startade på 60-talet då den karismatiska urmänniskojägaren Louis Leakey lyckades övertala Jane Goodall och Dian Fossey att sitta sina liv åt att observera schimpanser respektive bergsgorillor. De strapatsrika fältarbetena (Fossey blev ihjälslagen) har kompletterats med mera kontrollerade studier i laboratorier och primatcentrum i USA, Japan och Europa. Kunskapsluckorna är fortfarande genant vida och riskerar att så förbli eftersom människans närmaste släktingar i allt snabbare takt hamnar i afrikanska magar i form av "bushmeat".

99 procent av generna gemensam

Primaterna är en däggdjursordning med 200 arter som sträcker sig från spetskeorrar till homo sapiens. Av egoentriska skäl intresserar vi oss speciellt för de afrikanska människoaporna. Redan Darwin gissade att människans ursprung stod att söka i de trakter som beboddes av gorillor och schimpanser. I mitten av 1900-talet ansåg paleontologerna att den utvecklingslinjen som leder till människan skildje sig från apolinjen för 20–30 miljoner år sedan. Detta angenämt avlägsna datum för vårt utträde ur apuset har därefter krympt drastiskt. DNA-kronologiska mätningar visar att våra förfäder avvek från schimpansparet så sent som för 6 miljoner år sedan. Enligt det nya utvecklingsschemat är schimpanser, bonoboer och människor mer släkt med varandra än någonsin tidigare med gorillan. Vi delar nästan 90 procent av våra gener och vissa forskare tror att den skenbart dramatiska skillnaden mellan oss och våra lurviga kusiner kan hänga på så litet som 50 gener.

Under det kalla krigets 50-tal lanserades två förfäder "mördarapan" av sydafrikanen R Dart, som skrev: "Australopithecus var ett marklevande troglodytiskt rovdjur... en benkrossande apa som begagnade förstörelseverktyg i jakten på och anrättandet av sina byten."

Avskalad diverse skräckrevista accepterades den köttätande apan av det paleoantropologiska etablissemanget. Jakten upphöjdes till männi-

skans "master behavior pattern". Feministiska antropologer gillade inte den manschauvinistiska jakthypotesen som reducerade kvinnorna till passiva och vegeterande birollsinnehavare. De har betonat det kvinnliga samlandets överväldigande betydelse och bagatelliserat jagandet som ett utslag av arbetsskygga mäns leklust (typ älgjakt).

Primathoner är inga veliga vap utan ytterst målmotiva och intriganta aktörer vars fortplantningsstrategier och ekologiska behov ytterst bestämmer artens sociala system. Likväl har köttinslaget i dieten varit viktigt. Animalt protein är den oöverträffade näringskällan som antagligen haft avgörande betydelse för vår ur näringspunkt kostsamma hjärnutveckling. Sannolikt har våra förfäder levt som bushmännen – de äter så mycket vegetabilier som de behöver och så mycket kött de kan. Vegetarianism är en excentricitet som inte existerar hos naturfolken.

Hjärnan växer med grupporleken

Primater har 2–3 gånger större hjärnor än andra däggdjur av motsvarande storlek (människans hjärna är 6 gånger större än "normal"). Flertalet forskare är nu eniga om att drivkraften bakom vår cerebrala hypertrofi är av social snarare än teknologisk natur. Under en miljon år sväller Homo erectus hjärna upp som en blötlagd murkla samtidigt som den patetiskt primitiva verktygstillverkningen förblir oförändrad. Robin Dunbar har visat att neocortex tillväxt är proportionell med grupstorleken. Enligt den machiavelliska intelligenshypotesen måste man vara smart för att klara av det sociala apspelet i större grupper. Varje individ har det dubbla intresset att förhindra gruppens upplösning i anarki (en ensam apa är en död apa) och att samtidigt exploatera och utmanövrera de andra medlemmarna – helst utan att de märker det. Sociala primater som var duktiga på att intriga och konspirera bidrog med fler gener till genpoolen än sina mindre sluga medspelare. Systemets logik resulterade i en kapprustningspiral som drev upp artens intelligensnivå.

"Under en miljon år sväller Homo erectus hjärna upp som en blötlagd murkla"

För 20 år sedan skrev Frans de Waal en klassisk bok om den dramatiska maktkampen i en schimpansgrupp i Arnheims zoo. Historien har en intressant epilog. Alfahannen Nikkie blev offer för en konspiration mellan den gamle listige Yeroen och den unge hungrige Dandy. Hans fall blev grymt, han kastrerades och tvingades ned i en vallgrav där han drunknade. Mördarna började därefter kämpa med varandra om högsta sittningen. Ett år senare ville en forskare veta om schimpanserna kunde känna igen sig på film. Han visade dem därför en video från deras aktiviteter i anläggningen. Föreställningen väckte ringa intresse tills den døde Yeroen visade sig i rutan. Inför denna vålnad kastade sig hans båda, numera bittert rivaliserande, dräpare gallskräkande i varandras armar.

Sociala apor är ytterst grälsjuka och tvingas där-

Gorilla.

Icke artbestämd nykomling i familjen kloapor.

Lemurer.

Beberapa.

Schimpans.

BIOLOGI

The Tree of Origin – What Primate Behavior Can Tell Us About Human Social Behavior
Red Frans de Waal
Harvard, 2001

för lägga ned mycket tid på forskning genom avlusning. Att bli avlusad är lustbetonat och frigör endorfiner. Men sysselsättningen kan uppta så mycket som 20 procent av den sociala streberns tid. När flokken växt till 150 medlemmar blir situationen kritisk, man kan ju inte leva av puts allena. Enligt Dunbar löste våra förfäder den stora grupps socialpsykologiska problematik genom att börja chatta. Man kan bara avlusa en individ i taget men man kan typiskt involvera tre i en konversation. Att språkets viktigaste funktion är av social art snarare än att förmedla abstrakta idéer styrks av det faktum att ostrukturerade samtal till 70 procent består av social information, det vill säga skvallar. Detta gäller oavsett om deltagarna är etikprofessorer eller nagelskulptörer.

Mysiga bohemer blir mordlystna krigare

Hur levde den hypotetiske urschimpans som för cirka 6 miljoner år sedan gav upphov till schimpanser, bonoboer och människor? Bristen på fossil är total och skelettresterna lämnar ändå få upplysningar om beteende så vi får nöja oss med att studera livet hos våra närmaste släktingar.

Under 60-talet framträdde schimpanserna tidstypiskt som bohemiska, fredliga, promiskua hippies. Något årtionde senare sänkte sig skuggorna över schimpanspastoralen. De ädla vildarnas beteendepertoar hade utökats med blodiga jaktexpeditioner, misshandel, barnamord, cannibalism och ett slags förintelsekrig mot grannar. Det strikt hierarkiska schimpanssamhället var ett patriarkat styrt av en enväldshärskare med lierade huliganer. Honorna var isolerade och förtryckta. Likheten med människan var skrämmande.

Bonobons leverne utgör en angenäm kontrast till schimpansernas socialdarwinistiska huggexa. Högst 10 000 bonoboer lever i Kongos svärge-nomträngliga regnskogar. Regionens politiska förhållanden har skapat en mardrömslik misär som gör det nästan omöjligt att studera dem. Ett gäng dödsföraktande japaner har ändå framhårdat i två decennier och vi kan därför skönja huvuddragen i bonobosamhället. Om man ska beskriva det med ett ord kan det bara bli – sex. I Bonoboland är sociologi och sexologi identiska begrepp. Honorna tycks ha lyckats förverkliga den gamla feministiska utopin genom att etablera ett genuint patriarkat. Det styrande systemet består av obesläktade honor som allierat sig genom intensiv, "lesbisk" könsaktivitet så kallad "G-G rubbing".

Sex genomsyrar bonobosamhället

Bonoboer har aldrig tvingats ut ur skogen och lever av en rent vegetarisk diet, de varken jagar eller använder redskap. Deras observerade mordfrekvens är hitintills 0. De är mera introverta än de hysteriskt utagerande schimpanserna. Mödrar är samhällets stöttepelare och söner förblir starkt modersbundna även som vuxna. Hannarnas sociala status beror på bra relationer med mamman och hennes väninor. Den låga aggressionnivån beror på att konflikter rutinmässigt desarmeras med sex. Hos andra arter är sex en distinkt betende-kategori, hos bonobon genomsyrar det samtliga sociala relationer och inte bara mellan honor och hanar. Alla gör det med alla i alla tänkbara kombinationer, hane med hane, hona med hona, vuxen med unge, unge med unge och så vidare. Till skillnad från schimpanshonor som bara är sexuellt receptiva några veckor under en femårsperiod, är bonobohonorna sexuellt aktiva nästan hela tiden. Den sexuella repertoiren inkluderar kopulation ansikte mot ansikte, masturbation, oralsex, penisfaktning, ömsesidigt gnuggande av vulvor, pungar och rumpor. Det finns få konflikter som en bonoboflock inte kan lösa med några minuters idogt gruppsex.

Naturligtvis har det uppstått en sekt i USA som uppmanar sina disciplar att leva "the bonobo way – peace through pleasure". Rörelsens profetissa Dr Susan Block påpekar att "You can't very well fight a war while you're having an orgasm".
Så har apan i vårt släktråd förvandlats från en onämbar Caliban till ett moraliskt föredöme.//